

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 146 2025

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word via tidskriftens Publicera-sida: <https://publicera.kb.se/samlaren/about/submissions>. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Artiklarna i nästa årgång av *Samlaren* kommer att publiceras löpande online, allt eftersom de accepteras. De artiklar som publiceras före december 2026 kommer att ingå i *Samlaren* 2026. Sista inlämningsdag för recensioner är 1 september 2026. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <https://publicera.kb.se/samlaren/index>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften. Tidigare årgångar av tidskriften finner man här: <https://svelitt.se/samlaren/browse.html>.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–45–2

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2026

han i beställningsverket ”Luthers hammare” (1917) i likhet med andra svenska författare i sin samtid uttryckt för antiromerska åsikter. Rom förknippas med något främmande och förfallet.

Det är dock snarast kontrasten mellan det asketiska och livsbejakande som upptar tidens författare. Karlfeldt sällar sig till dem som apostroferar livskraften. Piltz berör också motsättningen mellan germanskt och sydlandskt. German blir i Karlfeldts självkaraktäristik liktydigt med luthersk, sund, livsbejakande, manlig och erotisk.

Men om diktaren var i lika mån fientlig mot katolskt fromhetsliv och de svärmiska väckelserörelserna så letar sig ett viktigt katolskt element ändå in i hans lyrik, nämligen Maria som han gestaltar på sitt högst personliga sätt. Här är han alls inte unik bland svenska författare. Om något är det den katolska klang- och bildvärlden som förmår väcka gensvar hos Karlfeldt, inte dess teologiska teorier, summerar Piltz. Han har uppenbarligen rätt.

Samlingens sista bidrag står prästen Kristina Nielsen-Jerneck för. Hon håller en personlig ton och har inspirerats av Hans Ruins poesibegrepp från *Poesiens mystik* (1935), tolkat som en förvandlande passage. Även Walter Benjamins utläggning om Paris 1800-talspassager som en plats för förflyttning och förvandling återopas, liksom Jesper Svenbros syn på läsaresponsen som en kreativ och medskapande aktivitet. Svenbro använder vandringen eller vägen som en bild för den rörelse som läsarens tillägnelse av poesi enligt honom innebär. ”Vandring” är också titeln på den dikt ur *Höstborn* som Nielsen-Jerneck inledningsvis tar upp.

Enligt artikelförfattaren är poesin en händelse som släpper in läsaren i ett samlande nu, ett inneboende ögonblick, så att detta nu förvandlas och förklaras. Om tro handlar om förvandling av människans väsen på djupet, blir det möjligt att tala om tro i förbindelse med Karlfeldt, menar Nielsen-Jerneck. Dock finner hon inte dessa poesins passager i någon större utsträckning hos den tidige Karlfeldt, men nämner ändå ”Majnattsröster” och ”Avskedssång” i *Vildmarks- och kärleksvisor*. Dikter där förgängligheten öppnar passagen för det innevarande ögonblickets klarhet och där mörkret blir ljusets förutsättning.

Överhuvud menar Nielsen-Jerneck att det är allvarsmannen Karlfeldt som förmår förvandla den som läser hans lyrik. Ur *Höstborn* lyfter hon fram dikten ”Vinterorgel” där Allhelgonadagen inspirerar till en gestaltning av förlust och sorg som dock inte utesluter ett hopp. Även beskrivningen av orgeln har i dikten funktionen att förmedla ett hopp

om ljusets återkomst. Inspirerad av Benjamin och Ruin, som i sin tur bygger på Yrjö Hirn och Hans Larsson, hävdar hon vidare att delen och helheten i dikten hör samman såtillvida att den enskildes erfarenhet med sitt eget språk samtidigt har ett rum i den stora för alla gemensamma berättelsen. Detta exemplifierar Nielsen-Jerneck med dikterna ”Brusala” och ”Sub luna” där livet i dess helhet ges plats.

Även om det finns religiösa motiv, behandlade med såväl allvar som raljeri, i Karlfeldts diktning konkluderar Nielsen-Jerneck att den sanna fromheten visar sig i hans förmåga att vidga och besjåla tillvaron för läsaren. Här rör dikten vid något djupare och större.

Det finns en risk för godtycklighet när man på detta sätt förlägger diktens innebörd till något så svårfångat som en läsares tillägnelse. Som betraktelse är Nielsen-Jernecks text dock både vacker och inspirerande.

Inte alltför oväntat blir således volymens generella konklusion att även om han använder religiösa motiv i sin diktning kan vi ingenstans utläsa hur det egentligen förhöll sig med Karlfeldts personliga tro.

Att boken är en antologi är på samma gång dess styrka och dess svaghet. I det korta format som stått var och en av författarna till förfogande får de aldrig tillfälle att tränga på djupet med sina frågeställningar. Paradoxalt nog har detta samtidigt fått till följd att den övergripande frågan om Karlfeldts egen tro stundom tenderar att försvinna i enskilda detaljer.

Det hör också till antologins natur att lätt bli spretig trots en samlande frågeställning som här. Att skribenterna kommer från olika discipliner kan förstärka detta drag. Samtidigt har texterna förtjänsten att visa på mångfalden och inspirera till vidare undersökningar i olika riktningar. Här borde finnas goda uppslag till den fortsatta Karlfeldtforskningen. Att boken dessutom med behållning kan läsas av en bred publik förhöjer dess värde.

Inger Littberger Caisou-Rousseau

Litteratursociologi i nytt ljus. Red. Karl Berglund & Ann Steiner. Skrifter utgivna av Avdelningen för Litteratursociologi, Uppsala Universitet, 85. Uppsala 2024.

Det er alltid opplysende å se på en boks innholdsfortegnelse. Kanskje gjelder det i særdeleshet for antologier, hvor det styrende prinsippet nok hel-

ler kan være forskerfelleskapets hang til å publisere eget være amorestoff under en løs (for eksempel) tematisk paraply, enn en systematisk gjennomgang. Det er ikke tilfelle med antologien *Litteratursosiologi i nytt ljus* redigert av Karl Berglund og Ann Steiner.

Bokens bidrag er forbillig stramt strukturert etter en teoretisk modell som presenteres innledningsvis: en nytolkning av Wendy Griswolds såkalte kulturdiamant der kategoriene samfunn, produsent, mottager og litteratur er supplert med det redaktørene mener er dens svakhet i det den overser dagens litteratursosiologiske forsknings opp-tatthet av «medium». Slik kaster da også allerede bokens struktur nettopp nytt lys over en etablert litteratursosiologisk modell.

Berglund og Steiners antologi inneholder bidrag fra den andre Nordiske konferansen for Litteratursosiologi (NOLS) avholdt i Uppsala 2023. Hvor den tredje ble avholdt i Helsinki juni 2025, munnet den første i Århus 2022 ut i et temanummer av det danske tidsskriftet *Passage* (89: 2023). Antologiens tittel er en hilsen til Lars Furuland, den første professoren i litteratursosiologi ved Uppsala, og hans bok *Ljus över landet och andra litteratursociologiska uppsatser* fra 1991. Furuland viser hvordan det nye leselyset forandret den folkelige lese-kulturen i Norden og bidro til et nytt symbolspråk i litteraturen. Det tydelige grepet er den materielle forankringen av folks praktiske, hverdagslige omgang med tekster. Litteraturen og de omkringliggende sosiale forholdene belyser hverandre.

Med Furuland er det nye lyset (leselyset) den konkrete teknologien og det den gjør. Det som opplyses er landet og folkets tekstpraksiser. Som metafor er lyset også forbundet med det visjonære i folkeopplysningsstradisjonen, en tradisjon som i starten på 90-tallet da Furuland skrev sin bok ble betraktet som truet av teknologi og medieutvikling. Som hilsen indikerer antologiens tittel også at lyset rettes mot tiden som har vært i lys av hvordan samtiden ser ut og de utfordringer den gir. Antologiens tittel innbyr til å stille spørsmålet om hva det nye lyset er, hva som lyssettes og hva som kommer i skyggen. Den innledes da også med to artikler som under rubrikken «Perspektiv på fältet» begge diskuterer hva litteratursosiologien er og bør være.

Den første innledningen skrevet av redaktørene nikker til Furuland, men i motsetning til ham og andre som vil

ge en konkret bild av litteratursamhällets aktörer vid en viss historisk tidpunkt, försöker vi istället visa fram de principiella noder och länkar som litteratursociologisk forskning berör, oavsett tid och plats. (17–18)

Vad som är centralt för det litteratursociologiska perspektivet är den översiktliga blicken – att hela eller åtminstone stora delar av pentagrammet [kulturdiamanten] berörs. (19)

Slik innholdsfortegnelsen gir overblikk, er ambisjonen om overblikk sentral i det perspektivet på feltet som her anlegges. Også det alt nevnte Passagenummeret fra den danske konferansen innledes med et slags program der redaktørene Sara Tanderup Linkis og Johanne Gormsen Schmidt forsøker å svare ut spørsmålet om hva litteratursosiologi er. Interessant nok trekkes også her veksler på Wendy Griswold, men da på hennes poetiske formulering om at feltet er «præget af blomstrende heterogenitet og uden en samlende kerne eller konflikt, der binder det sammen som felt» (Linkis og Schmidt 2023, 9).

Hvor det uttalte målet for Linkis og Schmidt er å undersøke «grænseområderne mellem litteratur og sociologi og bidrage til den fortsatte udvikling af litteratursociologien», er Berglund og Steiner opptatt av å avgrense litteratursosiologien dels som *perspektiv*, dels ved å løfte fram *metode* og *materiale* som viktige områder for samtidens og framtidens litteratursosiologiske forskning. (10)

Med hensyn til *perspektiv* bygges her vidare på Furulands etterfølger Johan Svedjedal som fastholder at det litteratursosiologiske perspektivet er «att systematiskt studera relationen mellan litteratur och samhälle» (11). Hvor Svedjedal sier at dette prinsipielt kan foregå på tre måter, som å studere samfunnet i litteraturen, litteraturen i samfunnet og litteratursamfunnet, synes Berglund og Steiner i sitt program for antologien å være mest opptatt av de to siste.

I programmet pekes det på et sett av «metoder och material [vår utheving] som kan sägas utgöra fältets stomme» (20): 1) «Litteratursociologisk bibliometri» (med fokus på bokverdenen, bokut-lån, salg, oversettelser distribusjon etc.). 2) «Arkivmaterial och historiska källor». 3) «Skönlitteratur och litteraturanalyser» (med fokus på litteraturens anvendelse og funksjon, kvantitative innholdsanalyser). 4) «Böcker och bokanalyser» (med bakgrunn i den digitale utviklingen settes fokus på boken som medium). 5) «Samhällsveten-

skapliga och etnografiska metoder». 6) «Digitala källor och material» (knyttet til digital lesekultur)». (20–22).

Med en noe grovkornet optikk er det fristende å si at denne stammen nok distanserer litteratursosiologien noe fra litteraturvitenskapen, mens slektskapet til sosiologien forsterkes. Innledningen munner i så måte illustrerende ut i en programerklæring for «Litteratursociologi framöver» (23) hvor tre områder framheves:

For det første: Metodeutvikling og metodeblending. Herunder også betydningen av å analysere data, anvende digitala humaniora og statistikk. Med mål om å forstå litteratursamfunnets kompleksitet framheves betydningen av å mikse metoder. Selv om stordataanalyser trengs, de gir overblikk, kan som det talende heter «storskalige dataanalyser aldrig ge hela bilden av ett fenomen» (24). Om metodeutvikling er viktig, skjer det på måter som litteratursosiologien alltid har benyttet gjennom å låne fra andre, men under den forutsetning av at metodene «passar med det litteratursociologiska perspektivet» (23).

For det andre: Internasjonale og komparative perspektiv må til for å forstå maktforholdene i det litterære feltet og kunne se lokale og nasjonale konsekvenser. Her henger dette sammen med et forskningspolitisk ønske om å gjøre det nordiske perspektivet kjent. Narrativet går fra at om litteratursosiologien trender internasjonalt i dag (8 ff.), har den en kontinuerlig historie i Norden. I dette ønsket om nordisk aktørskap, ligger det også en maktkritikk. I en globalisert verden kan de nordiske forskningsperspektivene korrigere de «dominerande anglosaxiska perspektiven» der Amazon har definisjonsmakten (24). I feltets åpning mot det internasjonale vises også en ambisjon om ekspansjon: en både og holdning. En *bør* være opptatt av det svenske i Sverige, men en *bør* samtidig bli mer internasjonal (24). Å tenke komparativt uttrykker også et behov for utsyn.

For det tredje: Samvirke med det omkringliggende samfunnet. Litteratursosiologien må bidra med oppdragsforskning, være kulturpolitisk relevant og bidra til interesseområdene til det litterære feltets ulike aktører, men også våge å være moralsk og politisk ved å legge premisser (25).

«Litteratursociologi i nytt ljus. En inledande översikt» betoner overblikket og systematikken som litteratursosiologiens særmerke, men også det metodiske. Selv om det teoretiske i liten grad diskuteres og for eksempel arven fra den kritiske teorien

kun nevnes en passant i en historisk gjennomgang, og selv om forfatterne i nylesningen av Griswold fremhever at den er en modell og ikke en teori, så legges det opp til en teoretisering både i og av det litteratursosiologiske feltet. Med sin tydelige posisjon gir Berglund og Steiner et bidrag til nettopp dette – å få oversikt over litteratursosiologien som et avgrensa felt. Med målet om å gi et overblikk følger det også et ønske om å snakke om de mer overordnede perspektivene og forbindelsene mellom dem enn om enkelttilfellene. Å snakke overordnet og prinsipielt åpner også for overblikket som en mulig strategi når feltet så vel som tiden preges av at «allt är till synes uppe i luften» (10). I dette ligger det også en visjon og et ønske om at i en digital, medial og omskiftelig tid må litteratursosiologien vise sin relevans: å være på høyden med samtiden er også å være beredt på framtiden.»

Det vi her leser som den andre innledningen «Litteratursociologiens lockelser» (2023) er skrevet av Johan Svedjedal. Tittelen er identisk med den vesle boken han lanserte under konferansen: Hvor den første innledningen er opptatt av metoder og områder, sier Svedjedal: «För mig är litteratursociologin ett knippe av teoretiska antaganden som tillsammans skapar ett forskningsfält.» (38) Han går i rette med blant andre Griswold og English for å beskrive feltet som amøbisk, mangfoldig og derfor vanskelig å overskue:

Jag förstår förstås vad de menar – men jag tror också att de begår ett enkelt tankefel när de söker efter ett enkelt urskiljbart «fält» i form av vissa typer av undersökningsobjekt. [...] Litteratursociologin består i greppet, inte i föremålet för forskningen. (38)

Slik vi leser han her har dette grepet tre kjennetegn:

For det første ligger grepet i den formen noe blir *gitt*: Svedjedals tekst har foredragets fortellende, formidrende og erfaringsnære form. Han begynner in medias res med anekdoter, men sier samtidig at det litteratursosiologiske perspektivet ikke kan nøye seg med anekdotiske eksempel. Mer spesifikt viser det seg i det at når det partikulære gjennom (anekdotiske) eksempel får større betydning, får litteraturen en stemme i teksten også som dialogpartner.

For det andre har litteratursosiologien for Svedjedal et demokratiserende ideal. I samsvar med formens betydning, tydeliggjør og gestalter de to innledende anekdotene (også) dette imperativet om «att värdera människors vardagsliv högt» (36).

Han betoner betydningen av en hunger etter «em-piri och nya fakta» (36), men grunngir det i «en annan sorts gemenskap, den som består i den demokratisism som finns i litteratursociologins DNA.» (36) Det gjør også nærlesningen (ikke i sin ekstreme form) til kjernen i litteratursosiologens håndverk og grunnutdanning. Med henvisning til Terry Eagleton viser han til det kritiske potensialet i metoden dels som en øyeåpnende praksis, dels også og i tett sammenheng med det, som en inngang til sosialt ansvar herunder også «for litteraturens ställning och möjligheter i ett kommersialiserat samhälle»: Å være døråpner «till litteratursociologiska lockelser som politik, samhällsbild och litteraturens villkor.» (40) For det tredje, som allerede tittelen indikerer, er Svedjedal opp-tatt av det personlige engasjementet. Men, igjen slik vi leser han, så henger det nødvendig sammen med interesse for andre og med å ville tiltrekke seg andres interesse. Her er nøkkelen at man ser og tenker noe nytt og annerledes om det som er – under forutsetning av at nettopp dette er viktig for menneskers hverdagsliv. Uten at det er nevnt (i denne sammenheng) hører vi et ekko fra steder han tidligere har fremhevet Viktor Sjklovskijs begrep om underliggjøring som en målestokk for litteratursosiologisk forskning (Svedjedal 2012, 73–74).

Svedjedal viser som den praktiker han er fram sitt grep i måten han gjør litteratursosiologi på også her, men deler også eksplisitt sine råd: Han oppfordrer til systematikk, men ser dens farer (43). Menneskene vi skriver om kan lett bli til funksjoner: Det andre rådet handler om å kunne se de store linjene. Via et prosadikt av Lars Gustafsson er han opptatt av både-og: av studier i historie og samtid, av den gjensidige effekten av kanskje nettopp (for)undring som historien kan gi på samtiden og vice versa. Her henviser han også til Walter Benjamins engels underliggjørende blick på historiens forsvinning og tilsynekomst slik den ter seg med ryggen mot framtida, en hilsen til den kritiske teoretiske tradisjonen som litteratursosiologien også (sic) ble født av.

Svedjedals siste råd «Var vilda i huvudet!» er en oppfordring til nysgjerrighet idet det assosierer til David Lynch sin filmklassiker *Wild at Heart* (1990) – eller til den betydelig mindre kjente romanen fra 1989 av David Gifford.

Därför bör vi vara vilda i huvudet när vi funderar över de personer och kollektiv vi sysslar med: Vad

är det som inte stämmer, som vi inte förväntar oss? Vad utmanar de totaliserande teorierna? Och varför inte vända forskningsfrågorna ut och in? Som i *Nio brev om romanen*, en läsvärd brevväxling mellan författarna Lars Gustafsson och Lars Bäckström, där den filosofiskt lagde Gustafsson i sitt första brev tittar ut över en sjö ock kommer på sig själv med att undra över hur mycket den väger – inte hur djup den är eller dess betydelse, utan dess faktiska vikt. Ja, hur lång är en bok egentligen, räknat i meter, om du mäter varje rad i centimeter? [...] Perspektivskiften helt enkelt. De är et sätt för forskaren att spränga sig ur sina invanda synssätt. (43–44)

Og i forlengelsen av å utvide sin synsmåte, som et apropos til den første innledningens perspektiv på internasjonalisering: «Vad betyder det att sluta tänka på den skandinaviska litteraturen [og litteratursosiologien] som globalt marginaliserad och i stället se den som en stark del av världslitteraturen?» (44)

Svedjedal lar litteraturen få nesten siste ord. Avslutningen aktualiserer igjen hans nærmest forskningsmoraliske leveregele fra Sjklovskij. Moralisk og politisk. I denne måten å tenke og gjøre litteratursosiologi på, er selve diopretet eller det som avgjør og måler blikkets styrke underliggjøringen, mens horisonten er engasjementet for hvordan folk har det. *Det* mynter ut i det vi leser som et tilsvær i tre viktige områder – hvordan teknologisk utvikling, migrasjon og miljø og klima endrer og utfordrer forholdene vi lever våre liv under og måten de utspiller seg på.

Perspektiv på feltet er rubrikken over de to innledningene, men det er ikke noe felt i bestemt form det kastes lys over. Regissør, forfatter, musiker, teatersjef og professor Tore Vagn Lid gir oss en inngang å kort diskutere feltbegreppet

feltbegrepets analytiske styrke ligger, slik jeg ser det, i det motsatte: Mot et landskaps topografiske harmoni, betoner feltbegreppet – slik det finner utspring i elektrofysikken og i krigskunsten – nettopp spenningsrelasjonene mellom de enkelte bestanddelene som til sammen utgjør et felts logikk. (Lid, 2016, 123)

Selv om den første innledningen nok kan gi inntrykk av at feltet er et om enn komplekst (all topografi er ikke nødvendigvis harmonisk, modellen viser både til nodene og relasjonene mellom dem som like viktige) så tross alt overskuelig landskap, har den også en visjon som kanskje kan formuleres som

en vilje til aktørskap, gjøre seg relevant, vise at våre nordiske tradisjoner *matters* også internasjonalt? Og selv om den andre innledningen heller forstår feltet i kraft av hva blikket som ser vil og gjør mot en særlig politisk horisont, så er det kanskje heller og nettopp i spenningen dem imellom at vi på et tredje vis kan søke feltets art – er det som bokens todelte innledning til sammen forteller.

Artikkelen «Hemlivets konstnärinnor. Vardagsliv och estetik» av Lisa Grahn, er en av de som kanskje mest interessant aktualiserer det spenningsdrevne litteratursosiologiske blikket. Den analyserer «fem böcker om inredning och matlagning, utgivna av svenska influerare under 2020-talet» (310) med et dobbelt metodisk blick: På den ene siden leses materialet i opposisjon til den kritiske hermeneutikken, med hårene og følger en «feministisk tradition av att undersöka vad böckerna faktiskt förmedlar» (313). I tradisjonen fra Rita Felski, som det henvises til, betyr det at det som leses ikke i første omgang blir lest som symptom for en «ideologi» jeg som forsker har til hensikt å avsløre. Det betyr likevel verken at ytringer er verdinøytrale, eller at det gir lisens til å være ukritisk. Artikkelen lener seg da også (interessant nok) på den andre siden på kritisk teori: Selv om forfatterne mener «att materialet som influerare skapar delvis kräver [at det leses som 'ekte']», bør det leses «med en medvetenhet kring influerarkulturens kommersialism» (313).

Artikkelen fanger inn flere av samtidens litteratursosiologiske tematikker. Den diskuterer samspillet mellom bok og mediologikker i litteratursammenheng, realiseringen av klasse og kjønnsnormer i litteraturen og bekjennelseslitteraturens posisjon og aktualitet. Om bakteppet og logikken som preger bøkene langt på vei er de sosiale mediene, benytter influenserne seg likefullt av bokens format – boken har status, den gir muligheter til å skrive lengre. Medievanthet eller oppmerksomhetstekke har kanskje alltid vært, men viser seg her påtagelig som, en nødvendig del av bok- og samtidskulturen. Ved å lese komparativt (samtidens tekster opp mot historiens), lyttende og kritisk, med blick for samspillet mellom det estetiske og sosiologiske, minner artikkelen oss på at estetiske normer endrer betydning og har sosiale implikasjoner. Alle bøkene som analyseres «arbetar med en tillbakablickande estetik som för med sig värderingar kring kvinnans uppgift. Denna estetik var en gång nyskapande, och bilden av kvinnan som kom med den kunde uppfattas som subversiv.» (326) Med et komparativt, det en her kunne kalle et spenningskapende blick, ser

forfatterne hvordan levninger av det subversive fra fortiden snarere fungerer sementerende i det samtidige.

Sara Anderssons artikkel «Knacka på böcker. Spädbarnsläsning och subjektivering under ett besök på biblioteket» undersøker hvordan «bebis-subjektet konstrueras» (165) i en institusjonell sammenheng. Perspektivet er litteraturetnografisk, men artikkelen bidrar også til det gryende feltet av kritiske studier i lesningens politikk. Den går rett inn i en liten, men viktig empirisk krok av det litteratursosiologiske feltet når den gir stemme til de velmente formidlingspraksisene i biblioteket. Samtidig synliggjør den gjennom sitt kritiske perspektiv også spenninger i måter å forstå lesing og bibliotekets rolle. Artikkelen starter i medias res og setter leserne inn i en situasjon som varsler det ubehaget artikkelen kommer til å vekke:

Efter en stund är alla samlade i det lilla rummet: fem fyramånadersbebisar, deras mammor och en pappa, två sköterskor från barnavårdscentralen (BVC) och två barnbibliotekarier. [...] Men först är det dags för en kort föreläsning om språkutveckling och vikten av att läsa för de allra minsta.

Gjennomgående flettes førstepersons observasjonene sammen med bibliotekarenes samtale, synspunkter og interaksjon med barna (høytlesning) og forankrer forskerens tolkning og oppsummerende partier. «Det handlar om att främja en läsutveckling hos mycket små barn.» (171) Primært vekkes ubehaget ved å møte en så utilsørt institusjonell vilje til å forme subjektet så tidlig, og på nettopp *dette* viset. I den velmenende viljen til å subjektivere de aller minste i samfunnets bilde peker artikkelen mot en endring hvor det frirom som biblioteket er, kunne, eller skulle vært, holder på å stenge.

Etter et 10-år der leselest og frivillighet har vært den dominerende metaforen for lesing blant barn og unge, er det i alle fall tankevekkende at den psykologiske «utviklingsdiskursen» står stå sterkt i den institusjonelle (men kanskje etter hvert også den private) forestillingen om formidling, litteratur og lesing. Artikkelen speiler en institusjonell samtidskontekst der lesing så vel som litteratur i sterk grad forstås mot en horisont av helse, men også av utvikling og prestasjon hvor vi kanskje også kan høre en gjenklang av dette sosiale mantraet om tidlig innsats.

Med utgangspunkt i det sosiologiske, men med et kritisk blick ikke minst for det litteræres plass i kritikk så vel som teori, aktualiserer Kristina Mal-

mio spenningene i feltet når hun i sin artikkel spør hva det sosiale er: «Vad är det man tar fasta på eller hänvisar till när man undersöker samhället i litteraturen och litteraturen i samhället?» (51) Hennes utgangspunkt er Max Webers mikrososiologiske forståelse av individuelle handlinger som sosiale i den grad de er orientert mot andre.

Malmio leser så to litteratursosiologiske studier over Karin Boyes tidlige trettittallsroman *Astarte* for å illustrere hvordan henholdsvis den empiriske sosiologien og den kritiske teorien snakker om det sosiale. Hvor den empiriske forskningen lar samfunnet komme til syne «materielt eller sosialt i form av externa kontekster av ulike slag som till exempel historia, ekonomi, klass, genus [etc.]», så tenderer den kritisk teoretiske forskningen mot at det sosiale «ringas inn av det teoretiska perspektivet». «Den förra arbetar i första hand induktivt, den senare ofta deduktivt.» (50)

Om analysen fundert i kritisk teori heter det tankevekkende at «den teoretiska kontexten genomsyrar tolkningen till den grad att den blir nästan metaforisk eller allegorisk» (55). På den ene siden viser Malmio overbevisende hvordan Boyes roman annekteres av den kritiske teorien, på den andre siden så er kritikken hennes, slik vi leser det, kanskje mer rettet mot *hvordan* det teoretiske her metodisk appliseres. Motsvarende konkluderer hennes kritikk av en empirisk sosiologisk undersøkelse med at her er også teorien mer til stede i tolkningene enn den empiriske forskerens eksplisitte avvisning av det teoretiske skulle tilsi. Slik formulerer Malmio også her en hermeneutisk kritikk av teoriens bruk. Som en motsats til de to arbeidene skrevet av henholdsvis Christina Haux og Johan Svedjedal legger hun så opp til en egen lesning av Boyes roman basert på Bruno Latours aktør og nettverksteori (ANT). For som hun sier med Felski: «även nätverken i verket behöver studeras». På denne bakgrunnen skriver hun lydhørt om Boyes roman:

Material binder ihop de olika avsnitten – ylle, siden – och visar också på en värld där människor och materia brukas på olika sätt och ingår i otaliga relationer. Det lilla barnet som jobbar på sidenfabriken i Kina är ett uttryck för sociologisk fantasi, verkets förmåga att föreställa sig ett samhälle liksom också de olika begär som kommer till uttryck i romanen. Objektet är kraftfulla i *Astarte*, de förmår förtrolla och förföra. Men de är ofta också vardagliga. (65)

Boye konkluderer Malmio, har en egen evne til å vise hvordan mennesker, tøy, litteratur og annet

henger sammen med hverandre. Observasjonen kan leses som et slags metodisk korrektiv til Haux og Svedjedal simpelthen fordi det viser at her er nok en måte å se det sosiale på. Malmio skriver om *Astarte* på en måte som lar oss fornemme verket og også *dets* respekt for det hverdagslige. Malmios avslutning blir talende også på et annet nivå:

Astarte har en besynnerlig förmåga att knyta an till mig samt ett fascinerande sätt att anknyta fenomen till varandra. Den är i hög grad ett exempel på ett verk som skapar förbindelser såväl inne i verket som till olika nätverk. Jag ingår i institutionella nätverk i vilka litteratur och samhälle görs. *Astarte* har nu skapat en koppling till mig, här gör jag saker med den och för den vidare. Samtidigt som den knyter mig till sitt nätverk, knyter jag an till det nätverk som bildats kring den. Varje gång *Astarte* tas upp och läses, testas dess förmåga att knyta kontakter på nytt. (66)

Her får hun vist hvordan romanen kan ha en annen og mer bevegelig måte å realisere det sosiale på som kan ha likheter eller nærmest samsvarer med ANT. Men blir ikke *Astarte* da nettopp til nok et eksempel på hvordan teorien så og si blir metode og lesningen kommer til å nærme seg det metaforiske eller allegoriske? For oss er Malmios artikkel likevel av de mest interessante fordi den teoretisk løfter fram en vesentlig diskusjon for litteratursosiologien: hva er samfunnet, men også fordi den liksom utløser den potensielle energien i feltet mellom det empiriske, teoretiske og metodiske. Slik er den også en påminning om farene ved å la teori bli metode eller å la teori eller metode bli styrende for blikket på det materielle og empiriske.

I innledningen skriver Berglund og Steiner at den litteratursosiologiske forskningen er drevet av en glede ved å befinne seg i et dynamisk felt:

Det är väldigt roligt att göra litteratursociologi under 2020-talet eftersom så många gamla sanningar är under omprövning: förlags och författarekonomi kvalitets- och populärlitteratur, läsmönster, bokformat, digitalisering, AI, you name it – alt er till synes uppe i luften (10).

I utsagnet kan vi høre et ekko av frihet og muligheter, men kanskje er også forpliktelsen (dette er det viktig å være med på) til å være aktør og medskapende i fagfeltet grunnlaget for gleden. Med en Bakhtinsk lese måte kan en også forstå tanken om å skaffe seg overblikk, tenke prinsipielt utvikle en modell, som et svar på nettopp at alt er i spill. Som den norske litteraturforskeren Atle Kittang en gang

sa om kanonbegrepet: det er et svar på det lite oversiktligte landskapet. Behovet for å etablere en kanon kommer ikke i perioder med regeletikk, men når reglene er satt i spill. (Kittang, 2007) Og nettopp her kjennes forskingen om hva som styrer, endrer og former litteratursamfunnet, hvordan litteraturen griper inn i samfunnet, og samfunnet inn i litteraturen, viktig.

Knut Arne Oterholm & Kjell Ivar Skjerdingsstad

Omsorg och ironi. Fyra essäer av litteraturundervisning på högskolan. Red. Peter Henning, Anders E. Johansson, Maria Jönsson & Jenny Jarlsdotter Wikström. Makadam. Göteborg 2024.

Kanon finns, läslistor finns. Men vilken roll spelar – den levande, lästa, skönlitteraturen i samhället och inom utbildningsväsendet idag, och vilken skulle den kunna spela? I essäsamlingen *Omsorg och ironi. Fyra essäer om litteraturundervisning på högskolan* vrider och vänder de fyra författarna, verk samma som forskare och lärare i litteraturvetenskap runtom i landet, på denna fråga. Det handlar om utbildning; om den didaktiska triangelns tre vinklar: lärare, studenter, stoff (läs: litteraturen.) Därtill om allt som inte täcks in av triangeln och som kringgår undervisningen, det vill säga miljön som i essäerna innebär ”allt från klassrummets estetiska utformning till utbildningspolitik och globala maktordningar” (s. 7). Författarna har skrivit essäerna utifrån en upplevd brist på en sådan fördjupande bok om litteraturredidaktik på högskolan – och som litteraturredidaktiker instämmer jag: essäsamlingen är ett mycket välkommet bidrag.

Antologin är sprungen ur en önskan om att ”uppmuntra till en mer utbredd diskussion om hur, varför och för vem vi undervisar i litteraturvetenskap” (s. 10). Här ges inga goda råd i form av punktlister för kollegor att ta med sig från läsningen ut i den egna verksamheten. Istället delar författarna med sig av reflektioner utifrån egna erfarenheter av undervisning, och utifrån läsning av äldre och yngre verk inom ämnen som kunskapssteori, utbildningsfilosofi, pedagogik, utvecklingspsykologi och litteraturvetenskap, men också av skönlitteratur. Dessa är tänkta att komma till användning, framgår det i inledningen, inte främst i seminarierummet utan snarare i samtal om litteraturundervisning lärare emellan (s. 14). Att man har valt att avstå från att kondensera fram det centrala innehållet i vart

och ett av bidragen i form av listade råd framstår som följdriktigt givet den kunskapsyn som framträder i antologin. I den fjärde essän argumenterar Anders E. Johansson för att tendensen att lyfta enskilda fakta ur sitt sammanhang och ändå likställa dem med kunskap, har bidragit till kunskapsresistensen i vårt samhälle. Istället förespråkar han ”vetenskaplig bildning och omdömesförmåga” som effektiv motkraft. Det tycks mig som om essäsamlingen vill rusta läsaren med denna motkraft.

Det ges många exempel i *Omsorg och ironi* på att essäerna språkligt speglar innehållet och stilistiskt iscensätter detta i texten. I inledningen skriver författarna om *aporierna*, det vill säga om de ”olösbara motsägelserna”, som utmärkande för undervisning och för skönlitteratur, liksom för livet självt (s. 8). Så rymmer underrubriken till den inledande essän av Jenny Jarlsdotter Wikström en sådan lösbar motsägelse, ”Risk och trygghet i det litteraturvetenskapliga och feministiska klassrummet”, och den sista och fjärde essän avslutas med ett bejakande av det omöjliga och paradoxala, och därtill undanskynt parentetiska: ”(Omöjligt, javisst!)” (s. 158). Att de sista orden har placerats inom parentes läser jag som ett, om än diskret, subversivt statement. De fyra essäerna ramas därmed in av uttryck för sådana lösbara motsägelser som utforskas av bokens författare. Att dessa odlar språkliga motsägelser och ironier och gärna kommunicerar genom utvecklingar och paradoxer gör att essäsamlingen som helhet kan betraktas som en *apori*. Det blir retoriskt effektivt med tanke på att den, enligt inledningen, förespråkar ”en aporetisk litteraturundervisning” (s. 8). Samma höga krav ställs därmed på läsarens uppmärksamhet som på lärares och studenter. Vad uppmärksamhet egentligen innebär är dock något som författarna menar måste omprövas. Det får inte begränsas till lärarens kontroll av studenterna och till åtskiljande mellan rätt och fel. Snarare syftar man med uppmärksamhet här på öppenheten inför att ”Vad som helst kan visa sig viktigt” (s. 8). Jag vill tillägga att läsaren av dessa essäer därtill behöver skarpa uppmärksamheten för att urskilja de många speglingarna mellan innehåll och form som så vackert och uttrycksfullt kommunicerar tillsammans genom boken.

Något som bidrar till att hålla texterna samman är att de ger utrymme åt den skönlitterära texten i form av specifika författarskap och verk. I Jenny Jarlsdotter Wikströms text ”En ny känslighet. Risk och trygghet i det litteraturvetenskapliga och feministiska klassrummet” tjänar *Röda rummet* som